

ΣΥΝΟΨΗ

1. Η ανακοίνωση προ εβδομάδων των στοιχείων για την ανάκαμψη στο 2ο τρίμηνο του 2021 επανάφερε στη δημόσια συζήτηση την ανάκαμψη τύπου «V» ως το βασικό σενάριο εξόδου της ελληνικής οικονομίας από την υγειονομική κρίση, οδηγώντας σε αναθεώρηση προς τα πάνω των προβλέψεων για το ρυθμό ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας για το 2021 (βλ. και τη σχετική αναθεώρηση στο Προσχέδιο Προϋπολογισμού 2022). Οι προαναφερθείσες εξελίξεις προκάλεσαν ένα κλίμα ευφορίας σε επίσημους εγχώριους και διεθνείς θεσμούς, καθώς και αναλυτές, θεωρώντας τις προεξοφτούμενες εισόδους της χώρας σε μια ισχυρή επενδυτική και αναπτυξιακή φάση διάρκειας. Ευφορία που ως τώρα δε φαίνεται να έχουν κλονίσει ούτε η πρόσφατη επί τα χείρω αναθεώρηση του ΑΕΠ του 2020 (ύφεση 9% αντί για 8,2%) ούτε οι αρνητικές δυναμικές που αναπτύσσονται διεθνώς (πληθωριστικές πιέσεις, αναταραχή στην αγορά ενέργειας, διαταραχές στην εφοδιαστική αλυσίδα, γεωπολιτικοί ανταγωνισμοί κ.ά.).

2. Οι έκτακτοι παράγοντες που τροφοδότησαν συνδυαστικά την ταχύτερη του αναμενόμενου οικονομική ανάκαμψη του 2ου τριμήνου, όπως η υλοποίηση αναβεβλημένων -λόγω lockdown και περιορισμών στη φυσική μετακίνηση- δαπανών, τα μέτρα στήριξης νοικοκυριών και επιχειρήσεων (ύψους 40 δισ. ευρώ για το 2020-2021), η αύξηση καταθέσεων και η θετική επίδραση των αποθεμάτων στην αύξηση του ακαθάριστου σχηματισμού κεφαλαίου δύσκολα θα μπορέσουν να διατηρηθούν με την ίδια ένταση τους επόμενους μήνες. Αξίζει, μάλιστα, να σημειωθεί ότι σε σύγκριση με το 1ο τρίμηνο του 2021, η κατανάλωση των νοικοκυριών μειώθηκε κατά 0,4% το 2ο τρίμηνο του τρέχοντος έτους παρά την άρση των περιοριστικών μέτρων το Μάιο του 2021. Το γεγονός αυτό ενδέχεται να αποτελεί προάγγελο σταθεροποίησης της ιδιωτικής κατανάλωσης μετά την ανάκτηση των «φυσιολογικών» της επιπέδων. Η μείωση του εγχώριου δείκτη οικονομικού κλίματος το Σεπτέμβριο 2021, έπειτα από μια επτάμηνη ανοδική πορεία, φαίνεται να επιβεβαιώνει την παραπάνω τάση.

3. Κατ' επέκταση, οι ελπίδες για τη διατήρηση της τρέχουσας αναπτυξιακής δυναμικής μεταφέρονται στην αξιοποίηση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας και στην πλήρη επανεκκίνηση της τουριστικής δραστηριότητας το 2022, του οποίου όμως η απορρόφηση, δηλαδή οι πραγματικές δαπάνες που έχουν επίπτωση στην οικονομία, για το 2021, υπολείπονται κατά πολύ των στόχων που έθεσε η κυβέρνηση τόσο κατά την κατάρτιση του προϋπολογισμού του 2021 όσο και στο ΜΠΔΣ (ημερομηνία ψήφισης 1/7/2021). Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, οι πόροι του NGEU εκτιμάται ότι θα συνεισφέρουν σε μια αύξηση του εγχώριου ΑΕΠ μεταξύ 2,1% και 3,3% μέχρι το 2026. Παρά τον υπολογισμό αντίκτυπό τους, οι προοπτικές της ελληνικής οικονομίας στη μετα-πανδημική εποχή δεν μπορεί να επαφίονται αποκλειστικά σε αυτούς τους πόρους, γεγονός που έχει επαναφέρει στη δημόσια συζήτηση το ρόλο των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων ως βασικό μοχλό της αναπτυξιακής διαδικασίας αλλά και της δημοσιονομικής βιωσιμότητας.

4. Η σημαντική αύξηση του εμπορικού ελλείμματος στο 8μηνο Ιανουαρίου-Αυγούστου 2021 σε ετήσια βάση και η αποσταθεροποίηση των δημοσιονομικών μεγεθών της χώρας εγείρουν ανησυχίες σχετικά με την επανεμφάνιση των «δίδυμων ελλειμμάτων». Η συγκεκριμένη δυναμική αναδεικνύει εκ νέου δομικά προβλήματα της εγχώριας οικονομίας και την υψηλή ένταση εισαγωγών των αναπτυξιακών της κύκλων. Στο πλαίσιο αυτό, αναλυτές επισημαίνουν ότι το Σχέδιο Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας αναμένεται να αποτελέσει παράγοντα περαιτέρω αύξησης των εισαγωγών λόγω της χαμηλής παραγωγικής επάρκειας της χώρας σε κεφαλαιουχικό εξοπλισμό. Η μείωση των εξωτερικών ελλειμμάτων της χώρας κατά την προηγούμενη δεκαετία πραγματοποιήθηκε μέσω της εσωτερικής υποτίμησης. Η προσέγγιση αυτή, που δεν αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτιών των παραγωγικών ελλειμμάτων της εγχώριας οικονομίας, έχει ως αποτέλεσμα την επανεμφάνιση των σχετικών ανισορροπιών στο διαφαινόμενο νέο αναπτυξιακό της κύκλο. Οι κίνδυνοι που συνεπάγεται η εδραίωση της εν λόγω τάσης επιτάσσουν τη χάραξη στρατηγικής παραγωγικής ανασυγκρότησης που να μην εξαντλείται σε γενικές διακηρύξεις περί αύξησης της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας. Ελλείψει ολοκληρωμένης στρατηγικής, η εξισορρόπηση των εμπορικών επιδόσεων της χώρας επαφίεται στην ανταγωνιστικότητα με βάση την τιμή των ελληνικών αγαθών και υπηρεσιών, στρατηγική στην οποία η συγκράτηση του κόστους εργασίας διαδραματίζει κεντρικό ρόλο.

5. Σε συνδυασμό με τις ανισορροπίες στο διεθνές εμπόριο, η αποσταθεροποίηση των δημοσιονομικών μεγεθών συνιστά το δεύτερο σκέλος του επανεμφανιζόμενου «δίδυμου ελλείμματος». Το σενάριο δημοσιονομικής προσαρμογής του ΜΠΔΣ 2022-2025 στηρίζεται στην υπόθεση μιας ισχυρής και συνεχούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ για μια πενταετία, με αποτέλεσμα να εκφράζονται επιφυλάξεις σχετικά με τη ρεαλιστικότητα των στόχων και παραδοχών του και ανησυχίες για τις επιπτώσεις μιας ενδεχόμενης διάψευσης του εν λόγω σεναρίου, λόγω: α) της έκτασης της απαιτούμενης δημοσιονομικής προσαρμογής που καλείται να επιτύχει το ελληνικό κράτος, β) της διαφαινόμενης εξάντλησης των παραγόντων που στηρίζουν την τρέχουσα δυναμική ανάκαμψης και γ) των μεσοπρόθεσμων ή και επικείμενων μεταβολών σε ευνοϊκές σήμερα πτυχές των ευρωπαϊκών και διεθνών οικονομικών και νομισματικών συνθηκών.

6. Οι αυξήσεις στις τιμές εισαγόμενων πρώτων υλών/ενδιάμεσων αγαθών και στα μεταφορικά κόστη μετακυλίνουν στις τιμές των εγχώριων προϊόντων και υπηρεσιών πλήττοντας την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, την αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών και την οικονομική ανάκαμψη συνολικότερα. Η ολιγοπωλιακή διάρθρωση αγορών όπως της ενέργειας, η εμπορευματοποίηση στρατηγικών κλάδων (ως αποτέλεσμα των ιδιωτικοποιήσεων), η υποχώρηση της άμεσης ρυθμιστικής παρέμβασης του κράτους μέσω συμμετοχών σε επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας και η αδυναμία/υποαξιοποίηση των ρυθμιστικών αρχών και πολιτικών δυσχεραίνουν την αντιμετώπιση των πληθωριστικών πιέσεων. Ο πυρήνας ωστόσο των προβλημάτων που ανακύπτουν από την αύξηση των διεθνών τιμών της ενέργειας εδράζεται, πέρα από τους εξωτερικούς παράγοντες, στην υψηλή ενεργειακή ένταση και εξάρτηση από εισαγωγές της ελληνικής οικονομίας που την εκθέτουν δυσανάλογα στις επιπτώσεις συγκυριακών φαινομένων και κρίσεων. Τα χαρακτηριστικά του ενεργειακού μοντέλου της χώρας επιβαρύνουν δομικά το κόστος παραγωγής και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της χώρας, μειώνοντας σημαντικά την συνολικότερη ανθεκτικότητα της ελληνικής οικονομίας.

7. Η μη σύνδεση των μισθών με την εξέλιξη του πληθωρισμού (και την κερδοφορία συνολικότερα) αναμένεται να πλήξει πρωτίστως τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα, εξανεμίζοντας την πολύ μικρή αύξηση του κατώτατου μισθού που αποφασίστηκε για το 2022. Οι επιπτώσεις της ακρίβειας στην αγοραστική δύναμη και στο βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών θέτουν συνολικότερα εν αμφιβόλω τη διατηρησιμότητα της τρέχουσας αναπτυξιακής δυναμικής. Η αύξηση του πληθωρισμού αναμένεται να έχει δυσανάλογη επίπτωση σε σύγκριση με το πραγματικό της μέγεθος, γεγονός που πρέπει να αποδοθεί στις συνθήκες υλικής αποστέρησης και επισφάλειας που βιώνει ήδη ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού. Τυχόν παγίωση των πληθωριστικών πιέσεων αναμένεται να εξελιχθεί σε παράγοντα όξυνσης των ανισοτήτων στη βάση μιας διακριτής διαχωριστικής γραμμής που αφορά την ικανότητα των νοικοκυριών να ικανοποιήσουν -ή όχι- βασικές βιοτικές ανάγκες. Σημειώνεται ότι η εξέλιξη των συνολικών αμοιβών εξαρτημένης εργασίας υπολείπεται αισθητά της δυναμικής που παρουσιάζει η εταιρική κερδοφορία. Οι αμοιβές εξαρτώμενης εργασίας παρουσιάζουν αύξηση μόλις 1,6% περίπου μεταξύ του 2ου τριμήνου 2020 και του αντίστοιχου τριμήνου του 2021, σε αντίθεση με το άθροισμα του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος και του μεικτού εισοδήματος, που αυξήθηκε κατά 23,5%.

8. Παρά τη σημαντική μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων, λόγω μεταβίβασής τους σε Εταιρίες Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις (ΕΔΑΔΠ), οι υπερχρεωμένες επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά συνεχίζουν να επωμίζονται την εξυπηρέτηση του χρέους τους. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει την ανάγκη πιο στενής παρακολούθησης των εξελίξεων στο πεδίο της υπερχρέωσης και ειδικότερα: α) των όρων που επιβάλλονται στους δανειολήπτες κατόπιν της μαζικής μεταβίβασης δανείων από τις τράπεζες στις ΕΔΑΔΠ (μια δυναμική που αποδίδει πλέον στις εν λόγω εταιρείες κεντρικό ρόλο στη διαχείριση της υπερχρέωσης), β) της εφαρμογής και των επιπτώσεων του νέου πτωχευτικού νόμου γ) της εξέλιξης.

9. Τα στοιχεία για τις επιχειρήσεις και την οικονομία φαίνεται να επιβεβαιώνουν έναν αυξανόμενο δυισμό της εγχώριας επιχειρηματικής βάσης και τις εντεινόμενες αντιθέσεις, λόγω πανδημίας, μεταξύ: α) μεγάλων και μικρών/ατομικών επιχειρήσεων, β) μεταξύ μεγάλων επιχειρήσεων που ανήκουν σε αναπτυσσόμενους κλάδους (ενέργεια, ψηφιακή οικονομία, υποδομές, υγεία) και σε πιο παραδοσιακούς κλάδους (εμπόριο, εστίαση, τουρισμός, πολιτισμός) και γ) μεταξύ των επιχειρήσεων με προνομιακή θέση στην ψηφιακή οικονομία και αυτών που αδυνατούν να συμμετάσχουν ικανοποιητικά σε αυτή. Η δυναμική αυτή αντανακλάται και στη σύγκριση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κλάδο, με τους αναπτυσσόμενους κλάδους να έχουν υπερβεί τα επίπεδα δραστηριότητας του 2ου τριμήνου 2019 σε αντίθεση με τις εμπορικές και τουριστικές επιχειρήσεις και τους τομείς των τεχνών και της διασκέδασης που υπολείπονται αισθητά των σχετικών επιπέδων. Τα παραπάνω έχουν αποτυπωθεί στην έννοια της ανάκαμψης σε σχήμα «Κ» που εκδηλώνεται μέσω επίμονων κλαδικών και ενδοκλαδικών αποκλίσεων και διαρθρωτικών ανακατατάξεων κατά τη φάση της οικονομικής ανάκαμψης με σημαντικές επιπτώσεις στις ανισότητες, στη μακροχρόνια ανεργία και στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εργασίας λόγω των ταχύτατων αλλαγών και νέων μορφών αποκλεισμών/ ανισοτήτων που προκαλεί παράλληλα η υιοθέτηση των νέων τεχνολογιών στο σύνολο της οικονομίας (αυτοματοποίηση, τεχνητή νοημοσύνη, IoT, κ.λπ.).

10. Παρά τη δραστική αποκλιμάκωση των τελευταίων ετών, η ανισότητα στην Ελλάδα συνεχίζει να κυμαίνεται σε υψηλό επίπεδο (δείκτης gini: 31,1 το 2020). Συνολικά, η εξέλιξη της ανισότητας κατά την προηγούμενη δεκαετία διακρίνεται σε τρεις χρονικές περιόδους. Η ανισότητα αυξήθηκε δραματικά τα τρία πρώτα έτη (2010-2012) της κρίσης. Στη συνέχεια, διατηρήθηκε σε αρκετά υψηλό επίπεδο για μία περίπου πενταετία (2012-2014) και κορυφώθηκε στο 34,5 το 2014. Ακολούθησε μια πορεία ραγδαίας αποκλιμάκωσης την περίοδο 2015-2019. Το 2019, η τιμή του δείκτη gini σημείωσε ιστορικό χαμηλό (31,0) σε ό,τι αφορά την περίοδο από το 1995. Τα πρόσφατα αποτελέσματα της έρευνας εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών (EU-SILC, 2021) καταγράφουν ωστόσο μια διακοπή στην πορεία αποκλιμάκωσής της.

11. Ανεξάρτητα από την ένταση της ανάκαμψης των επόμενων ετών, καταγράφεται σήμερα μια σειρά από δεδομένα και τάσεις που ενέχουν τον κίνδυνο ο διαφαινόμενος νέος αναπτυξιακός κύκλος της ελληνικής οικονομίας να χαρακτηριστεί από διεύρυνση των ανισοτήτων και ασύμμετρες συνολικότερα καταστάσεις. Μεταξύ αυτών των αντιθέσεων, ξεχωρίζουν:

- **Η μη σύνδεση των μισθών** με την εξέλιξη του πληθωρισμού και της κερδοφορίας συνολικότερα, και η επιμονή σε πολιτικές απορρύθμισης της αγοράς εργασίας ως κατεξοχήν διαύλου ενίσχυσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων με στόχο και τη μείωση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών.

- **Ο αυξανόμενος ενδοκλαδικός και διακλαδικός δυισμός** στον επιχειρηματικό τομέα και ο διαφαινόμενος κίνδυνος άνισης διάχυσης του οφέλους από το Ταμείο Ανάκαμψης & Ανθεκτικότητας κυρίως προς τις ΜΜΕ.

- **Ο κίνδυνος να μην επιβεβαιωθεί το σενάριο** υψηλής και συνεχούς μεγέθυνσης του ΜΠΔΣ 2022-2025, με αποτέλεσμα η δημοσιονομική προσαρμογή να οδηγήσει -λόγω της έκτασης των τρεχουσών δημοσιονομικών ανισορροπιών- σε έναν νέο κύκλο περιοριστικών δημοσιονομικών πολιτικών -βλ. και τις προειδοποιητικές επισημάνσεις αρμόδιων κυβερνητικών παραγόντων για τα δημοσιονομικά μεγέθη- και διαρθρωτικών αλλαγών, που θα θίξουν περαιτέρω την αναδιανεμητική, επενδυτική και αναπτυξιακή πολιτική του κράτους.

12. Τέλος, είναι σαφές ότι η χρήση του ΑΕΠ και της τριμηνιαίας μεγέθυνσής του -ως αποκλειστικού δείκτη για τη μέτρηση της ευημερίας και της κοινωνικής προόδου- αδυνατεί να αναδείξει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά και κρίσιμες διαστάσεις της αναπτυξιακής διαδικασίας που καθορίζουν την κοινωνική και περιβαλλοντική βιωσιμότητά της. Στην παρούσα φάση, ακόμη και η επίτευξη υψηλών ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης, δεν συνιστά από μόνη της ικανή συνθήκη για τη διασφάλιση της ισόρροπης ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής. Η καλύτερη αξιοποίηση του ΑΕΠ επιτάσσει συνεπώς την ένταξή του σε ένα συνολικό πλαίσιο δεικτών, ικανών να καταγράψουν τις σύνθετες σχέσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ ΑΕΠ και κοινωνικής συνοχής. Θεωρητικά, το επεισόδιο της πανδημικής κρίσης θα μπορούσε να αποτελέσει μια ιστορική ευκαιρία για την αναθεώρηση των εργαλείων και πολιτικών για την ανάπτυξη. Τα πρώτα δείγματα γραφής στην Ελλάδα δυστυχώς φαίνεται να επιβεβαιώνουν όχι μόνο μια επιστροφή σε μια business-as-usual συνθήκη -παρά τις ενδείξεις που διεθνώς αναπτύσσονται σε μια κατεύθυνση που θα μπορούσε να οδηγήσει και σε αλλαγή παραδείγματος- αλλά και την επαναφορά προσεγγίσεων και πολιτικών που συντείνουν στην εμβάθυνση των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων και στην επανεμφάνιση ανησυχητικών οικονομικών ανισορροπιών, λίγα μόλις έτη μετά την ολοκλήρωση μιας εξαιρετικά επώδυνης για την χώρα οικονομικής κρίσης και δημοσιονομικής προσαρμογής.